

*ERDÉLY ETNIKAI STATISZTIKÁJA AZ 1910–1977 KÖZÖTT TARTOTT
NÉPSZÁMLÁLÁSOK TÜKRÉBEN*

Vitathatatlan, hogy az 1988-ban Aradon tartott csúccstalálkozó az elmergesedett román–magyar viszony enyhítéséhez a legcsekélyebb mértékben se járult hozzá.

Aradra két jelentős történelmi esemény árnyéka vetődik, baljós ómenként jelezve, hogy ez a város nem a megbékélés szellemét sugározza. Mindenekelőtt 1849-re, a szabadságharc itt kivégzett 13 tábornokára emlékeztet. De 1918-ban Arad volt a színhelye azoknak a tárgyalásoknak is, amelyeken a magyar köztársasági kormány delegációja még egy utolsó kísérletet tett, hogy az erdélyi kérdés demokratikus megoldását illetően a románság politikai vezetőivel megegyezzen. A tárgyalások sikertelenségéről a magyar küldöttség vezetője, Jászi Oszkár nemzetiségi miniszter később ezeket írta: „Maniu Gyula ... nagyon jól tudta, hogy az a megoldás, amelyet én kínáltam: Erdély függetlensége és autonómiája a »három nemzet« egyenrangú és demokratikus szövetsége alapján, mely teljes gazdasági és kulturális szabadságban élhetne úgy Magyarország, mint Románia felé, legföljebb a pillanatnyi adottságok s nem a történelmi fejlődés szempontjából volt naiv vagy doktrinér álláspont.”

Az aradi kudarcot követően az események menetét már az Erdélybe benyomuló román királyi hadsereg jelenléte határozta meg. A román katonai egységek alig két napi járásra voltak már, amikor az 1918. december 1-jére Gyulafehérvárra összehívott román „nemzetgyűlés” Erdély, Bánság és Magyarország összes románjai nevében kimondta „a románoknak és az általuk lakott területeknek egyesülését Romániával”.

Bár a gyulafehérvári határozat az egyesülést – a román királyi kormány határozott utasítására – nem kötötte feltételekhez, az általános és titkos választójog, a sajtó-, gyülekezési és gondolatszabadság, az agrárreform és a munkásság szabad szervezkedési jogának követelésével proklamálta azokat a demokratikus alapelveket, amelyek tiszteletben tartását a meg-nagyobbodott román államtól elvárta.

Erdemes különös hangsúllyal kiemelni a rezolúció III. fejezetét, amely a nemzeti és vallási kisebbségek jogállásáról ekként rendelkezett: „Teljes nemzeti szabadság az összes együttlakó népek számára. Minden népnek joga van a közoktatásra, közigazgatásra és igazságszolgáltatásra a saját anyanyelvén, a saját kebeléből választott egyének által. Minden nép számarányának megfelelően kap képviseleti jogot az ország kormányzásában és a törvényhozó testületben. Egyenlő jog és teljes autonóm felekezeti szabadság az állam összes vallásfelekezetei számára.”

A nyugat-európai liberális demokrácia eszmevilágában nevelkedett erdélyi román elit elképzelései sem Románia demokratikus átalakulását, sem a nemzetiségi jogokat illetően nem váltak valóra. Bebizonyosodott, hogy Jászi aradi álláspontja nem is volt annyira naiv vagy doktrinér, mint azoké az erdélyi román politikusoké, akik – elnémítva minden ellenvéleményt – az egyesülési határozat eredeti tervezetéből kihagyták az Erdély autonómiájának fenntartására irányuló kikötést. Naivság volt figyelmen kívül hagyni, milyen áthidalhatatlan szakadék tátong egyfelől Erdély lakosságának jóval magasabb fokú szellemi és gazdasági kultúrája, a balkánitól élesen különböző, fejlettebb társadalomszerkezete, a közmorálról, emberi szabadságjogokról vallott európai felfogása, másfelől az Ókirályság, az ún. Regát között, ahol néhány dúsgazdag nagybirtokos, nagytőkés család korlátlan uralma a fanarióta korszakból örökölt közéleti korrupció módszerével elnyomta, kizsákmányolta a szellemi és gazdasági kultúrában elmaradott széles néptömegeket. Így az autonómia hiányában Erdély – ahelyett, hogy termékenyítőleg hathatott volna a Regát felemelkedésére – fokozatosan le-süllyedt annak balkáni nivójára.

Végül is 1920-ban – a magyar részről javasolt népszavazás mellőzésével – a trianoni békediktátum Erdéllyel együtt a Bánság, valamint Arad, Bihar, Szilágy, Szatmár és Mára-maros megyék nagy részét is Romániához csatolta, anélkül azonban, hogy e terület autonóm jogállását biztosította volna. Azóta a köznyelv és a tudományos-politikai terminológia egyaránt ezt – a maradék Magyarországnál is nagyobb – egész területet nevezi Erdélynek. (Az ebből nyilván adódó fogalomzavar kiküszöbölése érdekében az Erdély népesedéstörténetét tárgyaló kéziratok munkánkban ezt a területet – világosan megkülönböztetendő a *történeti* Erdélytől – *jelenkori* Erdély megjelöléssel foglaltuk össze.)

A hét évtizednyi román uralom sajnos azokat igazolta, akik előre látták, hogy az immár Románia Kárpátokon inneni országrészét jelentő Erdély áldozatául esik a központi hatalom „homogenizálási” politikájának: elveszti tradicionális, sajátosan nyugati karakterét, s egyre inkább balkáni jellegűvé válik. De – a szűkre szabott terjedelemre tekintettel – ne fesseges-sük most a kérdést, vajon e rémlátomások a bekövetkezett valóság tükrében mennyire bizonyultak megalapozottnak, vagy netán tévesnek. E rövid tanulmány ezért csupán arra szorítkozhat, hogy Erdély metamorfózisának talán legfájóbb aspektusát, nevezetesen a népesség etnikai összetételében e rövid idő során végbement mélyreható változásokat számba vegye.

A [mellékelt] tábla a „jelenkori” Erdély népességének etnikai összetételét szemlélteti 8 népszámlálás idevonatkozó hivatalos eredményei alapján. A tábla adatsoraira támaszkodva matematikai pontossággal kiszámítható változások csak részben objektív tényezők eredői (ebbe a kategóriában sorolva azokat a kényszerjellegű népmozgásokat is, amelyeket bizonyos etnikai diszkriminációs jellegű államhatalmi aktusok váltottak ki). Esetenként ellenben a változások az etnikai statisztika torzításának következményeként értékelhetők. Az alábbiakban ezek feltárása révén igyekszünk tehát az objektív valóságot megközelíteni.

A magyar statisztikai szolgálat által 1910-ben végrehajtott általános népszámlálás volt az utolsó, amely a népesség anyanyelvi megoszlását az akkori még osztatlan Magyarország egész területén számba vette. Községenként részletezett adatsorai alapján megállapítható, hogy a szóban forgó terület népességének 53,8%-a volt román, míg közel 1/3-a (31,6%) magyar és 9,8%-a német. Ezek szerint a 2,8 milliónyi románság – bár alig néhány százaléknyi – abszolút többsége vitathatatlan ugyan, de tekintettel a nem román ajkúak 2,4 milliós lélekszámára és az összes népesség fele részét megközelítő 46,2%-os viszonylagos súlyára, mindenképpen indokolt lett volna, hogy a vitatott terület sorsáról nemzetközileg ellenőrzött népszavazás döntsön. Annak ellenére, hogy a népszavazás elrendelését – a területi elrendezés egyedül igazságos principiumaként értékelve – a magyarokkal együtt a térség német lakosságának egy része is (főleg a bánsági svábság) követelte, s az etnikai erőviszonyokra tekintettel egyes nemzetközi tekintélynek örvendő politikai személyiségek is e mellett szálltak síkra, e jogos, vagy legalábbis méltányos megfontolásra érdemes törekvéseket a békekonferencia figyelemre se méltatta. Miután a népszavazást illetően a román diplomácia – feltehetően annak rájuk nézve esetleg kedvezőtlen eredményétől tartva – kategorikusan elutasító álláspontja mellett szívósan kitartott, lekerült a napirendről. Így csak a vegyes nemzetiségű lakosság többségi akaratát tükröző népszavazás mellőzésével születhetett meg az a trianoni döntés, amely kizárólag a román területi igények messzemenő kielégítésére volt tekintettel.

Az 1910-es népszámlálást követő alig négy békés esztendő kétségtelenül kedvezően hatott az általános népgyarapodásra, s bár ennek folytán – feltehetően arányosan – gyarapodtak a nemzetiségek is, a népesség etnikai erőviszonyai aligha módosultak lényegesebben. Az 1914-ben kitört világháború demográfiai kárai (háborús halottak, fogságban elhaltak, elmaradt születések stb.) viszont már a népesség fogyását eredményezték. Miután azonban a háborús veszteségek minden egyes népcsoportot – bizonyára arányszámuknak nagyjából megfelelő mértékben – sújtottak, az etnikai erőviszonyok tekintetében ez sem okozhatott lényeges eltolódást.

A trianoni döntés alapján immár de jure is Románia részét képező területen a román adminisztráció 1920 végén ún. népszéírást tartott. Eredményeit – tekintettel a bukaresti statisztikai igazgatóság indokolt kifogásaira – hivatalosan nem tették közzé, s így csak a kolozsvári statisztikai hivatal két munkatársának magánkiadásában jelenhetett meg *Dicționarul Transilvaniei...* címen helységnévtár formájában. Jakabffy Elemér érdeme, hogy Erdély statisztikája címen közzétett munkájában az előbbi kiadvány csupán alfabetikus rendben közölt községi adatsorait járasonként és megyénként csoportosított táblák révén egyrészt áttekinthetővé tette, másrészt párhuzamosan feltüntette az 1910-es anyanyelvi és felekezeti adatokat is, e két adatsor egybevetése alapján feltárhatta az 1920-as népszéírás számos hibáját.

Az 1910–1920 között lepergett tíz év alatt az etnikai viszonyok alapvető átalakulását a [mellékelt] tábla vonatkozó adatsorai meggyőzően szemléltetik, ám e folyamat helyes értékelése érdekében néhány megjegyzéssel kell kiegészítenünk.

Mindenekelőtt magyarázatra szorul, hogy milyen tényezők hatására fogyott a magyarság 342 ezer fővel, míg minden más nemzetiség – ha nem is jelentős mértékben – gyarapodott. A negatív irányban ható tényezők közül elsősorban a világháború okozta vérvesztésekre gondolhatunk (hősi halottak, eltűntek, fogságban elhaltak stb.). Tekintettel arra, hogy W. Winkler (*Die Totenverluste der öst.-ung. Monarchie nach Nationalitäten*. Wien, 1919) adataira és más forrásokra támaszkodva az erdélyi részek összes háborús vesztesége 150–200 ezerre becsülhető, ebből a magyarság vesztesége viszonylagos súlyánál nagyobbak feltételezve se tehető 50–60 ezernél többre. Az ezen felüli, jóval nagyobb veszteségekre tehát csak a világháború befejezése utáni két év (1918–1920) fejleményei szolgálhatnak magyarázattal.

A szóban forgó területen – jóllehet hovatarozását illetően a békekonferencia csak 1920-ban döntött – a megszálló királyi román haderő támogatásával már 1918 végétől gyors ütemben berendezkedő román közigazgatás elsörendű feladatának tekintette, hogy a magyarság lélekszámát minél alacsonyabb szintre szorítsa. E törekvésüket nyilván az a megfontolás motiválta, hogy egy erős magyar kisebbség állandó potenciális veszélyt jelenthet kizárólagos uralmuk biztonságára nézve. Céljuk elérése végett két módszert vettek igénybe.

Az egyik – kétségtelenül a legembertelenebb, a békeszerződés kisebbségvédelmi rendelkezéseit is semmibe vevő – eszköz volt a magyarok tömeges elűldözése. Bizonyára nem véletlen, hogy azok számáról, akiket – önszántukból történt távozásukra utalandó – Romániában általánosan „repatriálók”-ként említettek, román források nem tájékoztattak. Magyarországon menekülteknek tekintették, s ez a meghatározás jobban tükrözi a valóságot. Nyilván tartásuk az Országos Menekültügyi Hivatal hatáskörébe tartozott, amelynek összefoglaló jelentéséből kitűnik, hogy 1918–1920 között 154 276, 1921–1924 között 42 759 erdélyi menekültet regisztrált. Ugyanezen forrás szerint a menekülteknek csupán mintegy 30%-a volt kereső (családfenntartó), s ezeknek is több mint 70%-a fix fizetésből, munkabérből élő köz- és magánalkalmazott, vasutas, bányász és hasonló kiségzisztencia. Miként az erdélyi magyarság túlnyomó többsége, e kétszázezernyi magyar is bizonyára vállalta volna a kisebbségi sorsot, „ahogy lehet”. Feltéve, ha megadatott volna a lehetőség, hogy a két rossz közül a viszonylag kevésbé rosszat: a helyben maradást választhassák, a kisebbségi lét minden megpróbáltatásával együtt. Ám sorsukról – megkérdezésük nélkül – kizárólag a sovinizmus magyarelles, embertelen érzületétől áthatott hatóságok döntöttek. Családok ezrei, ártatlan gyermekekkel, munkás életük során összekuporgatott ingóságaik roncsaival, marhavagonokba zsúfolva kényszerültek útnak indulni a maradék Magyarország felé. Ám ez a megnyomított kicsi ország képtelen volt emberhez méltó életet biztosítani számukra. Különösen azok sorsa volt szinte elviselhetetlen, akik – többnyire sokgyermekes családok – szükségükre azok a vagonok szolgáltak, amelyeket hetekig tartó gyötrelmes utazásuk végeztével a pálya-

udvar vakvágányaira toltak, s az így kialakult hatalmas „vagonvárosokban” jobbára jótékonyági intézmények, jólelkű emberek kegyelemkenyerén éltek.

Csökken a magyar nemzetiségűek számereje azáltal is, hogy az anyanyelvében, kultúrájában magyar izraelita vallású erdélyiektől nemzetiségük szabad deklarálásának elemi jogát megtagadva, valamennyi „mózes-hitű” állampolgárt hivatalból mint zsidó nemzetiségűt regisztrálták. A hitbéli kötődésnek az etnikumot kizárólagosan meghatározó tényezőként értékelésére némi magyarázattal szolgálhat az is, hogy az Ókirályság negyedmilliónyi zsidóságát mint „protekciónélküli” idegen elemet az állampolgári jogokból is kirekesztették, s ezáltal beilleszkedésüket – nacionalista szempontból károsnak ítélve – megakadályozták. Idevonatkozóan jellemző a bukaresti kormány egyik miniszterének kijelentése, miszerint „Románia azzal dicsekedhet, hogy a zsidó kérdést nemzeti szellemben oldotta meg”, miután ki tudott térni azoknak a jogoknak a megadása elől, amelyekhez az 1878. évi berlini szerződés az új államalakulat függetlenségének elismerését kötötte. E faji diszkrimináció végül csak a világháborút követően szűnt meg, amikor a nagyhatalmak Románia területi gyarapodásának feltételül szabták a zsidók állampolgárságának elismerését. (Minderről részletesen tájékoztat Nathan Feinberg: *La question des minorités à la conférence de la paix de 1919–1920 et l'action juive en faveur de la protection internationale des minorités*. Paris, 1929). Ezzel szemben a magyarországi (s ezen belül az erdélyi) zsidók sorsa – II. József türelmi rendelete, úgyszintén a felvilágosodás eszmevilágát tükröző számos további rendelkezés hatására – már a 18. század végétől egyre kedvezőbbben alakult. Sorra lebontva a gazdasági tevékenységüket akadályozó korlátokat, immár a zsidók politikai egyenjogúsításának érdekében is számos közéleti személyiség emelte fel szavát. A zsidók jogi helyzetének korszerű rendezését az 1848–49-es szabadságharc, majd a rákövetkező önkényuralom késleltette ugyan, de a kiegyezést követően összeült első magyar országgyűlés nyomban napirendre tűzte, mint további halasztást nem tűrő kérdést. A csaknem egyhangúlag megszavazott 1867: XVII. törvénycikk végül kimondta az ország izraelita lakosságának teljes egyenjogúságát a polgári és politikai jogok tekintetében. Miután vallási kötődésük többé nem jelentett akadályt, hogy a gazdasági, társadalmi és kulturális élet minden terén szabadon érvényesülhessenek, érthető, hogy egyre gyorsuló ütemben asszimilálódtak, s a 19. század végén az izraeliták többsége már nemcsak nyelvében és kultúrájában, de érzelmileg is öntudatos magyarrá vált. A tágabb értelmezésű Erdély területén az 1910-es népszámlálás szerint 183 ezer izraelita élt, akiknek több mint 72%-a, szám szerint 132 ezer magyar anyanyelvűnek vallotta magát, míg a román, rutén és egyéb anyanyelvű izraeliták aránya együttesen is alig 1%-ot tett ki. Az asszimiláló többséggel szemben mintegy 49 ezerre tehető azoknak az izraelitáknak a száma, akik anyanyelve – bár a németek rovatába lett sorolva – valójában nem német, hanem annak jiddis zsargonja volt. Ezek a jobbára máramarosi izraeliták, akik zárt közösségekben, ősi rituális szokásaikhoz ragaszkodva éltek – mint a zsidóság konzervatív töredéke – , anyanyelvükkel együtt etnikai identitásukat is híven őrizték. Amikor aztán az impériumváltozást követően a regáti zsidósághoz hasonlóan az erdélyi izraelitákat is külön nemzetiséggé nyilvánították, ettől kezdve vallásuk alapján – függetlenül anyanyelvi-kulturális kötődésüktől – kötelezően zsidó nemzetiségűnek számítottak. Bár ezáltal sikerült a magyar nemzetiség statisztikai számát 132 ezerrel csökkenteni, a magyar izraeliták zöme nem tagadva meg magyarságát, vállalta a közös kisebbségi sorsot, sokan aktív szerepet játszottak a magyarság szellemi és politikai életében.

A fentebb részletezett tényezők együttes hatását mérlegelve tehát érthető, hogy a magyarság – az 1910-es lélekszámhoz viszonyítva – végeredményben 342 ezerrel fogyott. Éspedig – mint láttuk – kisebb mértékben az 50–60 ezerre becsült háborús veszteségei, inkább az 1918–1920 közötti fejlemények hatásaként.

A románság viszont ugyanezen idő alatt 93 ezer fővel gyarapodott, ami – tekintettel az igen mérsékelt 100 ezerre becsülhető világháborús veszteségeire – csak annak köszönhető,

hogy a kárpátontúli románok Erdélybe áramlása már 1918 végétől, nyomban a hatalomátvétel követően elkezdődött.

Mindezek ellenére Erdély népességének több mint egynegyede 1920-ban még mindig magyar volt, s ugyanakkor a 2,9 milliónyi románnal szemben a 2,2 milliós nem román lakosság aránya meghaladta a 43%-ot. Az immár két éve tartó tényleges román uralom minden erőfeszítése ellenére se sikerült tehát a románság arányát 57% fölé emelni.

Ám azóta – miként a [mellékelt] tábla idősorai alapján látható – a román fölény egyre nyomasztóbbá vált, s az 1977-ig lepergett alig két emberöltőnyi korszak végén viszonylagos súlyuk már meghaladta a 70%-ot, míg a nemzeti kisebbségek aránya 30% alá süllyedt.

Hogy e viszonylag rövid idő alatt végbement etnikai metamorfózis eszmei-ideológiai indítékát Bukarest nagyra törő nacionalista politikája, nevezetesen az egységes nemzeti állam megteremtésének vágyálma képezi, e feltevés alátámasztására talán elegendő néhány jellegzetes momentumot felvillantani az ország valamivel több mint száz évre visszatekintő történetéből.

Bár a Moldova és Havaselve egyesüléséből létrejött Románia független államiságát a berlini kongresszus 1878-ban azzal a feltétellel ismerte el, hogy állampolgári jogokat biztosít a területén élő negyedmilliónyi zsidóságnak, e jogok megadása elől kitérve – mint már említettük – azzal dicsekedett, hogy a zsidókérdést „nemzeti szellemben” oldotta meg.

Ehhez hasonlóan nemzeti szellemben igyekezett megoldani a nemzeti kisebbségek problémáját az 1920-as Párizs-környéki békeszerződést követően [...]